և տարակուսի մէջ է, թէ ներկայ հրամանը իշխանաբա՞ր է, թէ սիրույ ուղարկուած։ Նուիրակներին սիրով և պատուով ընդունելու համար յորդորի կամ խրատի պէտք չկայ, որովհետև իրենք միշտ հնազանդ են եղել Լուսաւորչի աթոռին և կարողութեան չափ «զսէրն և զհարկից նըվիրակացն եկեղոց և զհասկն կթղկսի. անթերի և յօժարութբ. ենք հասուցել.»։

Իսկ կրօնի վերաբերեալ խնդիրներում նոյնն ենք, ինչ որ բոլոր Հայերն են Լուսաւորչից մինչև ներկայ կաթուղիկոսը։ Ամենախիստ կերպով մեղադրում է Աւրպելին Զաքարիային, որ նա «ի հակառակաց կողմն է անցել և երդմամբ չափ քակես զեկեղեցի Աստուծոյ, և զհնազանդեալքս ի հոգևոր գլխոյն օձտես, երբեմն իշխանաբար սաստելով, երբեմն գիրս և խօսս չարախօսութե. զմէնջ առ հոգևոր տէրն առաքելով եւ ի նմանէ մեզ սաստ եւ սպառնալիս տաս բերել»։ Ապա հեգնութեամբ աւելացնում է, որ դու քո նպատակիդ հասար բաժանելով մեզ, Հայոց աշխարհը իւր գլխից. այլ ես ի՞նչ ես կամենում մեզնից։ Արդարանալու հիմք չունիս, որպէս թէ կաթուղիկոսի հրամանն ես կատարում. նա քեզնից «ջուր միայն խընդրեց ի խորհուրդն և զեկաեմբերի գին. ծնունդ առնել», իսկ դու պահքի լուծումն, առաքելական

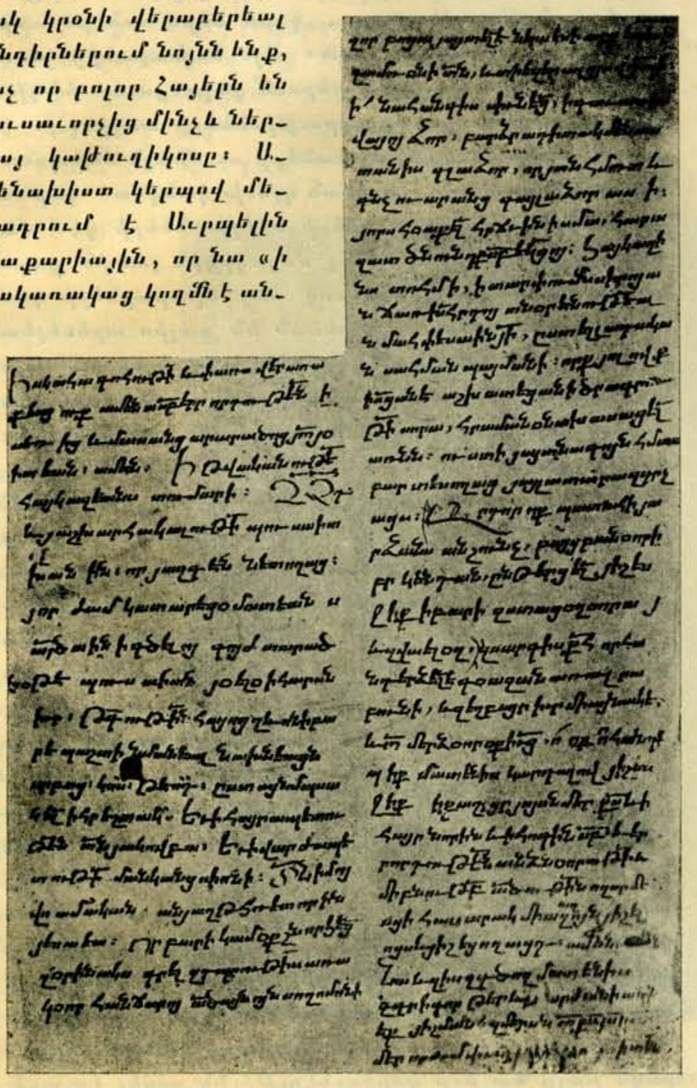

Պատկեր 226.

կանոնների խախտումն անսուրբ կենդանիների նկատմամբ, «զհարկ երդուեցնելդ և ի հաւատոյն յո՞րմէ քէ. ուսար. կամ և զեկեղեցիս Հայաստանեց. ուրանալ և յոլով նախատանօք նախատել կամ զտարոյն բոլոր պահքն ի Ժ. օր բերել, որպս. քո գրել. կանոնս էր, կամ զամուսնութի. աշխարհի քահնյի. բառնալ» և անարժաններին քահանայութեան կոչել։

Թուղթը վերջացնում է գարձեալ հեգնութեամբ. եթէ դու գիտուն ես դարձել, «կամ քոյքդ որպս. պարծիս հանապազ և խրոխտացել. ես առջի. իշխանայ» պարտաւոր էիր գալ և մեզ էլ հասկացընել, իսկ եթէ մի երկու բան ես իմացել, այն էլ լսելով եւ ոչ ընթերցանութեամբ, քննիր «թէ ի ճշմարտութե. ե՞ս, թէ ոչ»։ Այլ եւս ինչ երկար գրեմ, քո կամքի համաձայն եղաւ. մենք ի՞նչպէս կարող ենք բռնել քեզ, «երբ դուք ի մէնջ փախչելն կու սիրէք»։ Աւրպելին «քոյքդ» բառով ակնարկում է կաթոլիկ միսիոնարներին, որոնք այդ ժամանակներն արդէն սկսել էին հաստատուել Աւարպատականի սահմաններում, իսկ իշխանները Օրբէլեանները և Պռոշեաններն էին, որոնք, երևի, հանդիպել էին «ի դրունս աշխարհակալաց գալիս» (Ցաւել. Գ. 10)(*)։

Զաքարիան առանց պատասխանի չի թողնում այս գրութիւնը, բայց առանց հեգնութիւններին հեգնութեամբ առարկելու. Աւրպելու խօսքերին, «թէ երբ ճշմարտութեն. հետևեցար զմեզ ընդէ՞ր չարարիր խորհրդակից», պատասխանում է, թէ մենք խորհրդի գլուխ քեզ էինք համարում, ինչպէս Դուրիժում էլ եկեղեցու սենեակում խորհուրդ արինք. բայց երբ տեսանք, որ դուք կամք չունիք կաթուղիկոսին հնազանդելու, վստահանալով ձեր գիտութեան եւ փարթամութեան վերայ (իշխանական գիրքն ակնարկելով), մենք չհամարձակեցանք ապստամբել կաթուղիկոսից. բաժանման պատճառը մենք չենք, այլ ատելութիւնը. սիրոյ օրէնքով նա կամենում է, որ ամէնքը մի լինին, մի հօտ մի հովիւ(**)։

Այս շարժման մասնակից էին ոչ միայն եկեղեցականները, այլ և ժամանակակից իշխանները թեր և դէմ ուղղութեամբ. Օրբէլեան և Պռոշեան իշխան-

(*) Միութեան վիճաբանութիւնն սկզբում յունական բնոյթ ունի, բայց հետզհետէ զօրանում է կաթոլիկ ազդեցութիւնը լատինական քարոզիչների ազդեցութեամբ։

(**) Զաքարիան բացի այս թղթերից՝ ՉՀԹ (=1330) թուին նորոգել է ամն Յովհաննէս սպասաւոր բանի «ի սուրբ ուխտէն Մաղարթայ» աշխատութիւնը, ինքն էլ ուրիշ աղբիւրներից նորոգել «Ցիչկգրութի. եպիսկոպոսաց առքլն. վիճակիս Արտազու» վերնագրով (Արարատ, 1868. 102)։

Նորա շինարարական գործունէութեան մասին տեղեկանում ենք Թադէոս առաքեալի տաճարի արձանագրութիւնից, որից երևում է, թէ «Զաքարիա եպիսկոպոս, որդի պարոն Մանվէլայ «կրկին նորոգել է շարժից կործանուած տաճարը ՉՀԸ (=1329) թուին. խնդրում է յիշել նաև իւր յա-